

УДК 32:303.442.3

Політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політики

Віктор Рубанов,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

Стаття присвячена політичному аналізу як базовому інструменту системного дослідження політики. Доводиться, що в дослідженні політичних проблем ситуаційна, стратегічна та ціннісна складові політичного аналізу знаходяться не просто у взаємозв'язку і взаємній обумовленості, а в органічній цілісності, наочно демонструючи цим успадковану від системного аналізу його системну природу.

Ключові слова: системний підхід, ситуаційний підхід, ситуаційна, стратегічна та ціннісна складові політичного аналізу.

The characteristic of the political analysis as base tool of system research of political problems is analyzed in that article. It is proved that in research of political problems the situational, strategic and valuable components of the political analysis are not just in interrelation and mutual conditionality, but in organic integrity, visually showing by this inherited system nature from its system analysis.

Keywords: system approach, situational approach, situational, strategic and valuable components of the political analysis.

Статья посвящена политическому анализу как базовому инструменту системного исследования политики. Доказывается, что в исследовании политических проблем ситуационная, стратегическая и ценностная составляющие анализа находятся не просто во взаимосвязи и взаимной обусловленности, а в органической целостности, наглядно демонстрируя этим унаследованную от системного анализа его системную природу.

Ключевые слова: системный подход, ситуационный подход, ситуационная, стратегическая и ценностная составляющая политического анализа.

Однією з головних причин використання далеко не наукових методів і процедур підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм в Україні є відсутність в експертно-аналітичному процесі з їх підготовки основних складових політичного аналізу – ситуаційного, стратегічного і ціннісного дослідження політичних проблем. Такий стан прийняття політичних рішень і програм в нашому суспільстві, як і пострадянських країнах в цілому, викликано не тільки і не стільки специфічними ментальними особливостями їх політико-управлінської еліти, що формується, на що справедливо вказують деякі дослідники [1, с. 23], скільки, на наш погляд, низькою роллю і місцезнаходженням політичної науки в дослідженні суспільного і глобалізаційного розвитку, а отже, і відповідним сприйняттям її образу з боку влади та суспільства. Як свідчать наукові дослідження, між цими змінними величинами існує чіткий взаємозв'язок. „Від образу науки залежить і відношення до неї з боку влади і суспільства. Наука в пошуках свого образу – це наука, яка хоче зміцнити свої позиції і збільшити вплив на суспільство” [2, с. 60]. Саме такою наукою, яка знаходиться в пошуках свого образу і хоче зміцнити свої позиції та збільшити вплив на суспільство, і є, на наш погляд, політичний аналіз в Україні, ступінь інституціоналізації якого, як ми переконаємося в подальшому на прикладі аналізу його стратегічної та ціннісної складових, бажає кращого хоча б тому, що досі в науковій літературі не визначено саме поняття „політичний аналіз” та його інструментальні можливості як політико-управлінської наукової дисципліни.

А тому мета статті – довести, що за своєю суттю політичний аналіз є не тільки багаторівневою науковою політико-управлінською дисципліною, а й базовим фаховим інструментом системного дослідження політичних проблем в процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм.

Аналіз існуючої наукової і навчальної літератури з цієї проблематики показує – найперше, що зустрічається на шляху вивчення дослідниками поняття „політичний аналіз” – його етимологічна природа, а тому більшість російських і вітчизняних учених в дослідженні сутності цього феномену виходять, як правило, з термінологічного аналізу словосполучення „політичний аналіз” з урахуванням англомовного його використання [3, с. 24-29; 4, с. 124-125; 5, с. 16-17; 6, с. 57-58].

Разом з тим слід зазначити, що, на наш погляд, одного лише термінологічного аналізу відповідних англомовних понять у вирішенні проблеми визначення предметної сутності політичного аналізу та його інструментальних можливостей як політико-управлінської наукової дисципліни ще недостатньо, оскільки він дозволяє в даному конкретному випадку лише актуалізувати необхідність її подальшого дослідження, але не вирішувати. Яскраве тому підтвердження – відсутність у пострадянському науковому дискурсі концептуальної завершеності в трактовці не тільки предметної сутності політичного аналізу, але й

характеристики його як багаторівневої наукової політико-управлінської дисципліни, коли все розмаїття змісту політичного аналізу необґрунтовано зводиться сучасними дослідниками до абсолютизації суто прикладної його форми. Цікаво, що основним аргументом на користь якраз такої трактовки політичного аналізу для більшості пострадянських дослідників є саме термінологічне його визначення професором Пітсбургського університету У. Данном як прикладної соціальної дисципліни, „в якій застосовуються різноманітні методи дослідження ... для того, щоб виробляти інформацію, критично оцінювати та обмінюватися нею в практично-політичному відношенні” [7, р. 84].

Приймаючи, як і більшість дослідників, це визначення за своєрідний еталон характеристики предметної сутності політичного аналізу як політико-управлінської наукової дисципліни, відзначимо, що воно є, на наш погляд, далеко не повним. І не тільки тому, що важко дати лаконічне його визначення через особливі, іманентні політичному аналізу властивості [8, с. 362], але й тому, що з теоретико-методологічної точки зору вбачається не зовсім коректним відносити політичний аналіз, як це робить більшість пострадянських дослідників, до розряду тільки суто прикладних суспільно-наукових дисциплін. Слід обережніше ставитися не тільки до адекватного термінологічного тлумачення понять, що аналізуються, але й до контексту, в якому дав визначення політичному аналізу У. Дан, оскільки на початку своєї монографії він пише, що політичний аналіз є „інтелектуальною та практичною діяльністю зі створення, критичної оцінки й обміну знаннями „про процес” і „в процесі” прийняття рішень” [7, р. 29]. Саме цим, на наш погляд, вчений спеціально заострює увагу читачів на існуванні теоретико-фундаментального рівня політичного аналізу, основною ціллю якого, є розробка базових концептів політичної сфери, без яких в принципі неможливо реалізувати його прикладну функцію. У зв'язку з цим більш уважного прочитання і відповідної термінологічної трактовки потребує також і положення В. Дана відносно характеристики інструментально-емпіричного рівня політичного аналізу. Це викликано тим, що в новітніх наукових розробках вітчизняних авторів з цієї проблематики можна зустріти не зовсім правильне твердження (але знову ж таки з посиланням на безумовний авторитет В. Дана), що політичний аналіз „пропонує творчі, прогностичні, *не інтуїтивні* рішення комплексних загально значимих проблем (курсив наш – В. Р.) [9, с. 39].

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що неповнота подібних характеристик політичного аналізу міститься, на наш погляд, по-перше, в тому, що він є не тільки прикладним типом політологічного дослідження, а й багаторівневою науковою політико-управлінською дисципліною. По-друге, політичний аналіз в особі політичного аналітика та політичного експерта використовує не просто різні методи і процедури дослідження політичних проблем, а саме їх *цілісну систему*, в тому числі і згадані вище інтуїтивні методи і процедури, які, як буде показано далі, знаходяться в нерозривній

Віктор Рубанов

єдності з суто формалізованими методами і процедурами наукового пізнання. В зв'язку з цим нагадаємо, що системний підхід у дослідженні політичних проблем був і залишається одним із найвпливовіших напрямків як у теорії державного управління, так і в науковому управлінні в цілому [Див.: 10, с. 42-52]. А тому важливо ще раз зазначити, що політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем ні в якому разі не скасовує роль системного аналізу в дослідженні політико-управлінського процесу. Головна мета системного аналізу полягала і полягає у визнанні взаємозв'язків і взаємозалежності елементів, підсистем та всієї політичної системи із зовнішнім середовищем, тобто із суспільством у цілому. Це дає можливість розглядати взаємозв'язки в системі державного управління і між системою і суспільством як єдине ціле. Такий підхід дозволяє зосередити увагу на розробленні, в першу чергу, саме *стратегічного* управління, що встановлює *загальні цілі та способи* поведінки осіб, які приймають політичні рішення та програми.

Такий підхід також означає, що стратегія державного управління не може бути об'єктом точного прогнозування і планування, оскільки суспільство *постійно розвивається і змінюється*. Отже, теорія систем сама по собі не завжди може допомогти суб'єктам, що приймають політичні рішення і програми, визначити, які саме елементи адміністративно-державної організації як системи особливо важливі. Як свідчать сучасні дослідження, теорія систем лише вказує, що ця організація складається з численних взаємопов'язаних підсистем і є відкритою структурою, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем. Це зумовлено принциповою неможливістю змодельовати за допомогою системного аналізу політичну систему сучасного суспільства взагалі, на що вказує в своїх новітніх розробках відомий фахівець в цій сфері знання А. Ахременко: „Серед представників політичної науки, – пише він, – вельми широко розповсюджена помилкова думка, що моделювати можна реальну систему. Насправді в суспільних науках будь-яка система відрізняється виключною (яка математично не формалізується в принципі) складністю внутрішніх зв'язків і тому не піддається моделюванню. Моделювання можливе, за умови суттєвого спрощення, деякі окремі властивості системи, що аналізується. Вираз „модель політичної системи” не має сенсу, на відміну від виразу „модель розподільчої функції політичної системи” або „модель стійкості політичної системи до зовнішніх впливів” чи „модель внутрішньої стабільності політичної системи” [11, с. 13-14].

Таким чином, на думку вчених, „системний підхід конкретно не визначає основні змінні величини, які впливають на функції державного адміністрування. Так само ця теорія не визначає, яким чином середовище, тобто суспільство, впливає на систему державного управління” [12, с. 87]. Таке визначення змінних та їхнього впливу на ефективність політико-управлінських структур є основним досягненням тільки *ситуативного* підходу, що став наприкінці 60-их і на початку 70-их рр. минулого

століття логічним продовженням теорії систем і зробив важливий внесок у процес наукового пізнання сучасного політичного процесу. Прихильники ситуативного підходу до державного управління стверджують, що оптимальних структур не існує. Тим паче державне адміністрування повинно бути організоване так, щоб воно відповідало рівню складності і динаміці сучасного суспільства [12, с. 88]. Відповідно, центральною ідеєю ситуативного підходу є *аналіз ситуації*, тобто конкретного набору обставин, які позитивно або негативно впливають на політико-управлінський процес в даний конкретний час.

Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. якраз ця проблема (аналіз конкретної політичної ситуації) і стала метою політичного аналізу – своєрідного логічного продовження системного аналізу в дослідженні політичних проблем – як більш досконалий, за оцінкою Й. Дрора, тип професійного знання, який можливо було б застосувати з більшою користю для оптимізації процесу прийняття політичних рішень [13, с. 335]. У зв'язку з цим, в новітній науковій та навчальній літературі ситуативний підхід розглядається як один із сучасних спеціалізованих системних методів дослідження політичних проблем, який дозволяє виявити в процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм глибинні причини промахів і невдач, раніше приховані можливості засобів і способів дій, здібності виконавців, реальний вплив на досягнення мети умов обставини, а також виявити додаткові резерви нейтралізації несприятливих обставин [14, с. 156]. Ситуативний аналіз, у свою чергу, сучасні вчені справедливо характеризують як своєрідний фундамент [3, с. 30], на якому ґрунтується вся будова *політичного аналізу* як *базового інструменту системного дослідження політичних* проблем. Це викликано тим, що орієнтація дослідника на виокремлення проблем у межах обставин, які склалися, по суті перетворює політичний аналіз на форму *ситуативного* наукового дослідження, продуктом якого є таке знання, яке націлене на розв'язання конкретної проблеми, конкретного замовника в конкретній ситуації.

Інакше кажучи, як слушно зауважує О. Соловйов, якраз конкретна політична ситуація в усьому розмаїтті зв'язків і явищ, з яких вона складається, і виступає головним предметом політичного аналізу [15, с. 435], а тому тільки в контексті наявної ситуації, що склалася, політичний аналіз і покликаний розкрити причини виникнення конкретної проблеми, пояснити її симптоми і зміст відповідних фактів, обґрунтувати ступінь їх розповсюдження, визначити динаміку та перспективи розвитку. Відповідно, у політичній практиці політичний аналіз здійснюється постійно, оскільки весь час змінюється політичне середовище [див.: 16, с. 14].

Для постійного відстеження змін у політичному середовищі використовується політичний моніторинг – *системно організована* сукупність спостережень за розвитком політичних процесів та діяльністю суб'єктів політики, які регулярно повторюються, з метою забезпечення, з

одного боку, перевірки методологічної надійності інструментів політичного аналізу, а з іншого, – інформаційно-аналітичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування в реалізації вже прийнятих та підготовці нових політичних рішень і програм. Як свідчить не лише теорія, але й практика реалізації подібних програм, в яких ми безпосередньо брали участь, обидві вказані складові політичного моніторингу взаємопов'язані та взаємообумовлені: обов'язково враховується в процесі дослідження природа методів і процедур, які використовуються в політичному аналізі, а також характер ситуації, що склалася. Так, у добре відомій за всіма параметрами ситуації, яка піддається структуризації, в процесі моніторингу, як правило, використовуються економіко-статистичні методи та процедури прогнозування її змін, встановлення обмежень, передбачення результатів і підвищення ефективності їх дослідження.

В недостатньо відомій ситуації, яка слабо піддається структуризації і в якій можливості кількісного вираження елементів обмежені, в процесі її аналізу поєднуються формалізовані та логічні методи і процедури дослідження. А в зовсім невідомих ситуаціях, які взагалі не піддаються кількісному вираженню й структуризації, вступають в дію експертні (інтуїтивні) методи і процедури дослідження. Це відбувається тому, що „існують жорсткі обмеження потенційних можливостей політичного аналізу й інших „раціональних” методів вивчення соціальних проблем, переважно через невизначеність і неузгодженість фундаментальних фактів політичного життя, які не можна відкидати навіть при найбільш прискіпливому аналізі” [17, р. 7].

Відповідно, якщо математичні методи і процедури дають формалізований опис основних елементів проблемної ситуації, зв'язків між ними і обмежень, які в них існують, що дозволяє у процесі дослідження використовувати потенціал математичного моделювання, то експертні методи і процедури дають якісний опис можливих варіантів політико-управлінських дій, виокремлюють в ситуації ті фактори, які найбільш впливають на процес задоволення інтересів та потреб учасників експертно-аналітичного процесу, допомагають або перешкоджають досягненню поставленої мети політичного рішення чи програми.

Таким чином, у зв'язку з використанням в процесі аналізу ситуації, що склалася, як суворо формалізованих, так і інтуїтивних методів і процедур дослідження, суттєво зростає не тільки інструментально-емпіричний, але й управлінський потенціал політичного моніторингу, оскільки з'являється відповідна можливість вибрати той варіант політико-управлінських дій, який найбільше забезпечує посилення сприятливих факторів і послаблення несприятливих. У зв'язку з цим, слід особливо підкреслити, що аналіз політичних явищ і процесів здійснюється не тільки з метою вироблення і прийняття відповідних рішень та програм, але і як *засіб контролю* за реалізацією *стратегії і тактики* в політиці взагалі. А тому, з урахуванням специфіки різноманітних рівнів політичних систем

(регіонального, національного, геополітичного і глобального), дослідники розрізняють: *стратегічний політичний аналіз*, який по своїй суті є інтерпритацією динаміки вирішальних зв'язків між багаточисленними факторами стратегічної ситуації [18, с. 23]; оперативний „*ситуативний політичний аналіз*” (повсякденне вивчення та аналіз політичних процесів з орієнтацією на проблему в контексті „тут і тепер”) і „*ціннісний політичний аналіз*” (індивідуальне авторське встановлення просторово-часових орієнтацій) [19, с. 113].

Відповідно, мистецтво сучасного політичного аналізу полягає в умінні подати та розв'язати суто конкретну політичну проблему саме в *системному* вигляді з урахуванням усіх трьох зазначених його невід'ємних складових, обов'язково визначивши при цьому головні причини її виникнення, коло інтересів замовника та потенціал його ресурсів в їх здійсненні. Вирішуються ці завдання за рахунок обробки максимально більшої кількості джерел інформації про конкретну політичну проблему – статистичних і соціологічних даних, психологічних та ціннісних характеристик учасників подій, історичних, економічних та інших складових. Саме з таких установок формується і оціночна шкала достовірності аналізу – його рекомендації повинні дати ефект відразу і мати однозначне трактування (перемога на виборах, результат голосування в парламенті з перевагою в „один голос”, зниження цін на ринку, збільшення продаж, зростання рейтингу тощо).

Проте у цьому якраз, на думку вчених, і полягає не тільки позитивність, але й вразливість цієї практики. Як показує досвід її застосування, авторів ситуативних експертно-аналітичних записок нерідко справедливо звинувачують у нездатності побачити й оцінити перспективу рішення політичної проблеми [19, с. 117]. Саме тому практика ситуаційного аналізу мусить підкріплюватися стратегічним аналізом, проблемним полем якого, є не саме по собі майбутнє, а досвід конструювання моделей майбутнього розвитку. На відміну від ситуативного аналізу він, як свідчать відповідні дослідження, менш прив'язаний до інтересів конкретного замовника. Для стратегічного аналізу замовник є умовним товариством. Це може бути уряд, якщо предметом аналізу виступає будь яка форма суспільного життя (освіта, охорона здоров'я, галузь економіки), або експертно-аналітичне (наукове) середовище. А тому, на думку вчених, цей тип експертно-аналітичної практики лише стимулює прийняття політичних рішень і програм, результати яких будуть відчуватися, як правило, у віддаленому майбутньому, що, з одного боку, створює ілюзію відстрочки відповідного рішення, а з іншого – робить стратегічний аналіз незатребуваним у осіб, які приймають політичні рішення і програми. З цього приводу автори вітчизняного навчального посібника „Теорія і практика політичного аналізу” з тривогою констатують: „В Україні „практикуючі політики” ставляться до стратегічного аналізу переважно як до цікавої, але некорисної справи. Причина цього дуже проста – час

життя українських політиків обмежується періодами між виборчими кампаніями. Усе, що знаходиться поза цим часовим проміжком, їх, як правило, мало цікавить” [19, с. 119]. У зв’язку з цим не є, на наш погляд, виключенням в цьому відношенні і ціннісний політичний аналіз, метою якого є критика базових цінностей і умов здійснення державної політики. Проблема міститься в тому, що з боку самих же науковців іноді звучать висловлювання, що західні політологи такий тип аналітики, як ціннісний аналіз, здебільшого, не визнають за політичний аналіз, а те, що зараз визначається як його ціннісна складова, „з розвитком організаційних форм аналітичної діяльності і, відповідно, ринку аналітичних послуг, відійде до компетенції філософії, історії, ідеології, моралі” [19, с. 122; 20, с. 639].

З такою оцінкою функціональної ролі і перспектив розвитку ціннісної складової політичного аналізу важко погодитися хоча б тому, що в дослідженні політичних проблем ситуаційна, стратегічна та ціннісна складові політичного аналізу знаходяться не просто у взаємозв’язку і взаємній обумовленості, а в органічній цілісності, наочно демонструючи цим успадковану від системного аналізу його системну природу. Справа в тому, що вироблення політики в ідеалі завжди ціннісно детермінований процес, а тому формулювати цілі політичних рішень та програм і не враховувати, як вони можуть вплинути на життя суспільства, – нонсенс. „Відчуження цілей від цінностей, – справедливо зауважує А. Пригожин, – патологія цілевизначення [21, с. 121]”. По-перше, відчуження цінностей від цілі важко досягаються, тому що не мають природної опори в особистості, а отже, для їх досягнення вимагається особливий апарат примусу та контролю. По-друге, вони викликають дисонанс у мотивації, незадоволеність і фрустрацію особи. По-третє, і на системному, і на суб’єктивному рівнях це призводить до збою, в тому числі і в механізмі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм [див.: 22, с. 6-10].

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити узагальнені **висновки**:

1. В дослідженні політичних проблем ситуаційна, стратегічна та ціннісна складові політичного аналізу знаходяться не просто у взаємозв’язку і взаємній обумовленості, а в органічній цілісності, наочно демонструючи цим успадковану від системного аналізу його системну природу.

2. Політичний аналіз як базовий інструмент системного дослідження політичних проблем ні в якому разі не скасовує роль системного аналізу в дослідженні політико-управлінського процесу. Головна мета системного аналізу полягала і полягає у визнанні взаємозв’язків і взаємозалежності елементів, підсистем та всієї політичної системи із зовнішнім середовищем, тобто із суспільством у цілому. Це дає можливість розглядати взаємозв’язки в системі державного управління і між системою і суспільством як єдине ціле. Такий підхід дозволяє зосередити увагу на розробленні, в першу чергу, саме *стратегічного* управління, що встановлює *загальні цілі та способи* поведінки осіб, які приймають політичні рішення та програми.

3. Увібравши в себе те спільне, що притаманне методології системного підходу (Й. Дрор), сучасний політичний аналіз як самостійний спеціалізований інструмент системного дослідження публічних політичних проблем володіє і власними специфічними особливостями, зокрема це:

- підвищена увага до політичних аспектів процесу прийняття державних рішень і до політичного процесу в цілому (замість ігнорування або зневажливого відношення до політичних аспектів);

- більш широке розуміння проблем прийняття політичних рішень і політичного процесу;

- творчий підхід до процесу прийняття рішень і пошук нових альтернатив при виборі лінії поведінки в комбінації з заохоченням новаторського мислення (замість порівняльного аналізу можливостей, які існують);

- підвищена увага до прихованих процесів, *наголос на якісні моделі і методи* (замість основної уваги до явних процесів і використання кількісних моделей та інструментів);

- систематичне включення розвиненої інтуїції в процесі політичного аналізу (наприклад, за допомогою методу Дельфі), розвиток інструментів якісної оцінки, а також створення обширних якісних моделей складних проблем разом із соціологічними й іншими спеціальностями (замість ігнорування останніх або ставлення до них як до пасивних джерел кількісних даних);

- здатність більше використовувати довготривалі передбачення, припущення про можливі в майбутньому стани тих чи інших систем і гіпотетичних висновків про майбутнє;

- більша рухливість і гнучкість при збереженні систематичності: політичний аналіз повинен враховувати складність взаємозалежності засобів і цілей, чисельність підходящих критеріїв для рішення, а також частковий і гіпотетичний характер будь-якого аналізу (замість боротьби за яскраво виражений критерій і однозначне рішення);

- скерованість на аналіз саме політичних проблем (базовий фаховий інструмент системного дослідження політичних проблем, який поєднує науку і політику, але при цьому не змінює основні характеристики „політичного” і організаційної поведінки);

- розширення контексту аналізу й використання *більш систематизованого*, порівняно з системним аналізом, інструментарію.

Література:

1. **Баронін А. С.** Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі : Курс лекцій / А. С. Баронін. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 128 с.

2. **Рубанець О. М.** Сучасна наука в пошуках нового образу / О. М. Рубанець // Вісник національного технічного університету України

„Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ „Політехніка”, 2010. – № 2 (29). – С. 57-61.

3. **Симонов К. В.** Политический анализ : учебное пособие / К. В. Симонов. – М. : Логос, 2002. – 152 с.

4. **Кальниш Ю. Г.** Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади : монографія / Ю. Г. Кальниш. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.

5. **Туронок С. Г.** Политический анализ : Курс лекций : учеб. пособие / С. Г. Туронок. – М. : Дело, 2005. – 360 с.

6. **Лікарчук Н. В.** Політичний аналіз як професія та наукова дисципліна / Н. В. Лікарчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Філософія. Політологія. – 2006. – № 83-84. С. 57-59.

7. **Dunn, W. N.** Public Policy Analysis. An Introduction / W. N. Dunn. – Englewood Cliffs, N. J, 1994. – 512 p.

8. **Вилдавски А.** Спасая политический анализ от системы „планирование–программирование–бюджетирование” / А. Вилдавски // Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 361–380.

9. **Попов Є. О.** Ідентифікація неурядових центрів інтелектуального забезпечення політики в системі політичних акторів / Є. О. Попов // Друга всеукраїнська наукова конференція „Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні” (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2012 р.) : у 3-х частинах. – Дніпропетровськ : ТОВ „Інновація”, 2012. – Ч. 2. – С. 38-40.

10. **Рубанов В.** Системна сутність політичного аналізу / В. Рубанов // Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2010. – № 4. – С. 42-52.

11. **Ахременко А. С.** Количественный анализ политической динамики: статистический и детерминистский подходы / А. С. Ахременко // Вестник Московского университета. Серия 12. : Политические науки. – 2009. – № 4. – С. 3-17.

12. **Солових В. П.** Політико-управлінські відносини: методологія та практика : [монографія] / В. П. Солових. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ „Магістр”, 2009. – 164 с.

13. **Дрор Й.** Политический аналитик: новая профессия на службе у государства / Й. Дрор // Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 332–341.

14. **Кодин В. Н.** Как работать над управленческим решением. Системный подход : учебное пособие / В. Н. Кодин, С. В. Литягина. – М. : КНОРУС, 2010. – 190 с.

15. **Соловьев А. И.** Политология : Политическая теория, политические технологи : учеб. для студ. вузов / А. И. Соловьев. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 559 с.

16. **Тиский М. Г.** Прикладна політологія : навчально-методичний посібник / М. Г. Тиский. – Луцьк : ВМА „Терен”, 2011. – 116 с.
17. **Lindblom С.** The policy-making process / С. Lindblom. – N. Y. : Prentice-Hall, 1993. – 346 p.
18. **Ожиганов Э. Н.** Стратегический анализ политики: Теоретические основания и методы : учебное пособие для студентов вузов / Э. Н. Ожиганов. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 272 с.
19. Теорія і практика політичного аналізу : навч. посіб. / за заг. ред. О. Л. Валевського, В. А. Ребкала. – К. : Міленіум, 2003. – 228 с.
20. **Лікарчук Н. В.** Політичний аналіз і прогнозування / Н. В. Лікарчук // Політологія : підручник / В. Ф. Цвих, О. В. Батрименко, В. П. Горбатенко та ін. ; за аг. ред. В. Ф. Цвиха, О. В. Батрименко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2010. – С. 635–652.
21. **Пригожин А. И.** Качество целей / А. И. Пригожин // Общественные науки и современность. – 2010. – С. 114–125.
22. **Рубанов В. В.** Проблеми концептуалізації поняття „механізм” в політичній аналітиці / В. В. Рубанов // Вісн. Харк. нац. ун. імені В. Н. Каразіна „Питання політології”. – 2011. – № 984. – С. 6–10.